

Ecophobia in Social Studies Textbooks: A Contextual Overview

Nagihan Evci¹

Sivas Cumhuriyet University, Faculty of Education, Sivas, Türkiye.

ABSTRACT

In this study, which was designed within the scope of qualitative research and where document review method is preferred due to access to the primary source of documentation, it was aimed to determine the reflection levels of the concept of ecophobia in social studies textbooks that include environmental issues. In line with this purpose, sections such as reading texts, news columns, and activities that may create a sense of ecophobia in social studies 4th and 5th grade textbooks were identified to shed light on the understanding of the research problem. At the stage of the collection of study data, the researcher is allowed to use social information for five years as of the 2018-2019 academic year 4. and 5. the class has designated the textbooks as the appropriate source. Descriptive analysis, which is one of the qualitative data analysis techniques, was used for the analysis of the data obtained in the study. In this context, social studies textbooks were examined within the scope of the concept of ecophobia and in the light of the findings, some associations and evaluation process were carried out with the analysis process. In the study, 7 visuals in the 4th grade social studies textbook and 14 visuals in the 5th grade social studies textbook were associated with the concept of ecophobia. In addition, it was determined that the curriculum focused on the subject of disasters and these subjects were handled with a focus on destruction and damage in the 4th and 5th grades. This will negatively affect children and cause the problem of ecophobia to appear. As a result, this study will help to evaluate the causes that trigger the feeling of ecophobia in children, so that the necessary measures are taken by being aware of the situation.

ARTICLE INFO

Article History:

Received: 17.03.2023

Received in revised form: 12.04.2023

Accepted: 19.04.2023

Available online: 01.06.2023

Article Type: Research Article

Keywords: Social studies, social studies textbooks, ecophobia, environment.

© 2023 JIETP All rights reserved

Extended Abstract

1. Introduction

Environment; Although it is expressed as the area in which it is located, it appears as the natural environments in which people interact in order to meet their needs. As a result of these interactions, the necessity for people to raise awareness about their environment comes to the fore. At this stage, the importance of courses that include environmental issues will emerge in order to raise environmentally conscious and responsible individuals. Life science, social studies and science and technology courses that deal with environmental issues, especially at the primary education level, are considered among these courses. It is seen that environmental education is given importance in the social studies course, which is one of these courses. However, it is noteworthy that the concept of ecophobia is not included in environmental education. Ecophobia is defined as fear of nature (Estok, 2021). The emergence of

¹ Corresponding author's address: Sivas Cumhuriyet University, Faculty of Education, Sivas, Türkiye.

e-mail: evcinagihan@gmail.com

DOI: <https://doi.org/10.47157/jietp.1266847>

ecophobia, especially in children, will mean raising a society that fears nature and natural phenomena instead of raising a society that protects nature and its environment. In this context, ecophobia will continue to maintain its place and be thought about in the future as a concept that needs to be known and analyzed. In this context, this study, in which social studies textbooks are examined for ecophobia, will maintain its importance as an exemplary publication in the field since there is no study in the field of social studies. The aim of this study is to determine the level of reflection of the concept of ecophobia in social studies textbooks, one of the curriculum areas in which environmental issues are addressed and carefully examined. The existence of a limited number of studies on this concept, which replaces love for nature (Kocalar, 2015; Sobel, 2019) and the lack of any study on ecophobia, especially in the field of social studies, will reveal the idea that this study will be the first in the field and will contribute to the field and will make this study important.

2. Method

In this study, which was designed within the scope of qualitative research and in which the document analysis method was preferred due to access to the primary source of documentation, it was aimed to determine the level of reflection of the concept of ecophobia in social studies textbooks that include environmental issues. From this point of view, sections such as reading texts, news columns, and activities that may create the feeling of ecophobia in social studies 4th and 5th grade textbooks were identified to shed light on the understanding of the research problem. Since the document analysis method was used in the study, this situation was also reflected in the data collection phase. Therefore, social studies 4th and 5th grade textbooks, which were allowed to be used for five years as of the 2018-2019 academic year, were determined as appropriate sources for the study process. The social studies textbooks determined as documents were evaluated in terms of the concept of ecophobia and data were obtained as a result of the evaluations. The data obtained were subjected to descriptive analysis, one of the qualitative data analysis techniques.

3. Findings

7 visuals in the 4th grade social studies textbook were found to contain images and explanations that would trigger children's fear of nature. These visuals were associated with the concept of ecophobia because they dealt with the frightening aspects of natural disasters. In the 5th grade social studies textbook, 14 visuals associated with ecophobia were found. In grade 4, the subject of natural disasters was handled in a narrower scope, while in grade 5, forest fires and excessive snowfall were added to these disasters. The fact that the examples of natural disasters reflected in the press were included can be considered as an attempt to present the natural disasters in the first 6 images to the students as evidence that they can be seen in our country. The fact that all of the disasters given in the table are always focused on destruction and damage is associated with the formation of ecophobia.

4. Conclusion and Discussion

Briefly, in this study, 4th and 5th grade social studies textbooks were examined and it was revealed that the textbooks were organized in a way to develop ecophobia. Including another study that shows similar characteristics with the results of the study will be effective in drawing attention to the importance of the situation. In this context, in the article study of Kocalar (2015), in which the 12th grade secondary school geography textbook was examined for ecophobia, it was observed that there was a lesson processing that would reveal the feeling of ecophobia in sections such as activities, news columns and reading texts in the textbook. In the light of the studies, it was revealed that the concept of ecophobia, which has an important place for environmental education, is given to children through wrong educational practices, even if not consciously. In this sense, the study is at an important point in the process of raising awareness about ecophobia and this study is expected to contribute to the field. Suggestions for the study were also included. These are; "The concept of ecophobia can be evaluated on the basis of students, and studies involving the views of students on this concept can be conducted." and "Studies can be conducted to examine the views of teachers and prospective teachers on ecophobia."

Sosyal Bilgiler Ders Kitaplarında Ekofobi: İçeriksel Bir Bakış

Nagihan Evci¹

Sivas Cumhuriyet Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, Sivas, Türkiye.

ÖZ

Nitel araştırma kapsamında tasarlanan ve dokümantasyonun birincil kaynağına erişim sağlanması sebebiyle doküman incelemesi yönteminin tercih edildiği bu çalışmada, çevre konularına yer veren sosyal bilgiler ders kitaplarında ekofobi kavramının yansımaları düzeylerini belirlemek amaç edinilmiştir. Bu amaç doğrultusunda sosyal bilgiler 4. ve 5. sınıf ders kitaplarında ekofobi duygusunu oluşturabilecek okuma metni, haber köşesi, etkinlik gibi bölümler belirlenerek çalışma probleminin anlaşılmasına ışık tutulmuştur. Çalışma verilerinin toplanması aşamasında, 2018-2019 eğitim-öğretim yılı itibarıyla beş yıl süreyle kullanımına izin verilen sosyal bilgiler 4. ve 5. sınıf ders kitapları uygun kaynak olarak belirlenmiştir. Çalışmada elde edilen verilerin analizi için nitel veri analiz tekniklerinden biri olan betimsel analiz kullanılmıştır. Bu kapsamda sosyal bilgiler ders kitapları, ekofobi kavramı kapsamında irdelenmiş ve ulaşılan bulgular ışığında, yapılan birtakım ilişkilendirmeler ve değerlendirme süreci ile analiz işlemi yürütülmüştür. Çalışmada, 4. sınıf sosyal bilgiler ders kitabında bulunan 7 görsel, 5. sınıf sosyal bilgiler ders kitabında ise 14 görsel ekofobi kavramı ile ilişkilendirilmiştir. Ayrıca müfredatın afetler konusuna yoğunlaştığı ve bu konuların 4. ve 5. sınıflarda yıkım ve zarar odaklı ele alındığı belirlenmiştir. Bu durum, çocukları olumsuz etkileyecek ve ekofobi sorununun ortaya çıkmasına neden olacaktır. Sonuç olarak bu çalışma, çocuklarda ekofobi duygusunu tetikleyen sebeplerin değerlendirilmesine bu sayede de durumun farkına varılarak gerekli önlemlerin alınmasına fayda sağlayacaktır.

MAKALE BİLGİ

Makale Tarihi:

Alındı: 17.03.2023

Düzeltilmiş hali alındı: 12.04.2023

Kabul edildi: 19.04.2023

Çevrimiçi yayımlandı: 01.06.2023

Makale Türü: Araştırma Makalesi

Anahtar Kelimeler: Sosyal bilgiler, sosyal bilgiler ders kitapları, ekofobi, çevre.

© 2023 JIETP Tüm hakları saklıdır

1. Giriş

Çevre; genel anlamda organizmanın içerisinde bulunduğu alan olarak ifade edilmekle birlikte (Karahan, 2009), canlıların hayati bağlarla bağlı oldukları, birbirlerini etkileyip birbirlerinden etkilendikleri doğal ortamlar şeklinde de tanımlanmaktadır (Atasoy, 2006). Bu kapsamda, insanın dünyaya geliş sürecinin, çevresine yönelik etkileşimlerini arttırdığını söyleyebiliriz. Çünkü insanoğlu ihtiyaçlarını karşılamak adına çevresiyle etkileşim halinde olmaktadır. Bu sebeple de çevre hayati bir konu haline dönüşmektedir. Hayati öneme sahip olan çevrenin; kentleşme, yüksek nüfus artışı, sanayi ve teknolojiye gelişmeler gibi özellikle son yıllarda artış gösteren birtakım olaylar sonucu değişiyor olması, o ortamı paylaşan tüm canlıları etkilemekte ve çevre sorunlarını da beraberinde getirmektedir. Ortaya çıkan çevre sorunlarının insan hayatını tehdit etmeye başlaması, insanların bu sorunları çözmeye yönelik bireysel veya örgütlü olmak üzere birtakım faaliyetlerde bulunmalarına yol açmaktadır (Akıllı & Genç, 2015).

Yukarıda bahsi geçen çevre faaliyetlerden ilki bireysel çalışmalardır. Bireysel çalışmalar, bireyin küçük ölçekte başlayıp kendisinin etkilenip çevresindekilerini de etkilediği faaliyetler olarak ortaya çıkmaktadır. Günümüzde ise, bireysel çapta başlayıp küresel etki yaratan çalışmaların ön plana çıkmaya başladığı görülmektedir. Bunun en güncel örneklerinden birisi "Greta Thunberg" olabilir. Bireysel olarak başlayan protesto ya da çalışmalar günümüzde medya aracılığıyla kısa süre içerisinde küresel bir kitleye dönüşebilmekte ve örgütsel çalışmaları ortaya çıkarmaktadır. Buradan hareketle, çevre sorunlarını çözmeye yönelik faaliyetlerden bir diğeri olan örgütsel çalışmaların önemi gündeme gelmektedir. Örgütsel çalışmaların taşıdığı amaç, toplumların bilinçlendirilerek çevre sorunlarına dikkat çekmek ve böylelikle sürdürülebilir yaşamı sağlamaktır. Geçmişten günümüze çevre konulu örgütsel çalışmalar incelendiğinde; 1972 yılında birbirinden farklı sosyo-ekonomik yapı ve

gelişme düzeylerine sahip ülkelerin çevre konusunda ilk defa bir araya gelmesiyle Stockholm'de gerçekleştirilen toplantı, çevre eğitimi konusunda uluslararası işbirliğini gerçekleştirmek ve alınan önlemleri genişletmek amacıyla oluşturulan 1977 Tiflis Bildirgesi ve ulusların çevreye duyarlı yönetim şekillerini benimsemeleri amacıyla belirlenen ilkelerin kabulü için düzenlenen 1992 Rio Toplantısı (Akıllı & Genç, 2015) gibi faaliyetleri ilk örnekler olarak verebiliriz. Günümüzde ise; 2020 yılı sonrası iklim değişikliği ile mücadele rejimini düzenlemeyi amaçlayan Paris Anlaşması, "Avrupa'yı 2050 yılına kadar sera gazı emisyonlarının net olarak sıfırladığı dünyanın ilk iklim-nötr kıtası haline getirmeyi hedefleyen AB'nin yeni büyüme stratejisi" (Avrupa Birliği, 2023) 2019 Avrupa Yeşil Mutabakatı (AYM) gibi faaliyetlerin düzenlenmesi çevreye olan ilgi ve merakı artırıp, farkındalık oluşturacağı için çevre eğitiminin birey ve toplum açısından ne kadar önemli olduğunu gözler önüne serecektir. Çevreye karşı bilinçli ve sorumlu bireyler yetiştirebilmek için çevre konularına yer veren dersler de hayli önem taşımaktadır. Özellikle ilkököl ve ortaokul kademelerinde çevre konularını ele alan hayat bilgisi, sosyal bilgiler ile fen ve teknoloji dersleri bu dersler arasında değerlendirilmektedir.

Çevre eğitimi konusunda başvurulacak derslerden birisi de sosyal bilgilerdir. Sosyal bilgiler dersi öğretim programı incelendiğinde; özel amaçlar (5.Yaşadığı çevre ile dünyanın genel coğrafi özelliklerini tanıyarak insan ile çevre arasındaki etkileşimi açıklamaları ve mekânı algılama becerilerini geliştirmeleri, vb.), kazanım (SB.4.3.1. Çevresindeki herhangi bir yerin konumu ile ilgili çıkarımlarda bulunur., SB.5.3.2. Yaşadığı çevrede görülen iklimin, insan faaliyetlerine etkisini, günlük yaşantısından örnekler vererek açıklar., SB.6.3.4. Dünyanın farklı doğal ortamlarındaki insan yaşantılarından yola çıkarak iklim özellikleri hakkında çıkarımlarda bulunur., SB.7.3.1. Örnek incelemeler yoluyla geçmişten günümüze, yerleşmeyi etkileyen faktörler hakkında çıkarımlarda bulunur. vb.), beceri (Çevre okuryazarlığı, Mekânı algılama vb.), değer (Duyarlılık, Sevgi, Saygı vb.) yönüyle programda çevre eğitimi ile ilişkilerin yer aldığı görülmektedir (MEB, 2018). Bu kapsamda sosyal bilgiler dersi öğretim programının çevre okuryazarı bireylerin yetiştirilmesinde etkili rol oynayacağını belirtmek doğru olacaktır.

Çevre okuryazarlığı, bireylerin çevreye yönelik algısı, yorumu, çevreyi koruyup iyileştirmesi ve çevreye ilişkin önlemler alma kapasitesi olarak tanımlandığı için çevre okuryazarlığına sahip bireylerin yetiştirilmesi de çevre eğitiminin temel amacı olarak belirlenmiştir (Roth, 1992). Bu sebeple çevre eğitiminin etkililik durumunun değerlendirilmesi demek, eğitimin gerçekleştirildiği toplumun çevre okuryazarlık oranının da değerlendirilmesi demek olacağı için (Spinola, 2015) çevre okuryazarlığının toplum için önemli olduğunu söyleyebiliriz. Bu kadar önemli bir mevzuu üzerine literatür taraması yapıldığında (Akçay & Pekel, 2017; Akıllı & Genç, 2015; Aksoy & Karatekin, 2011; Aslan & Bulut, 2021; Bahar, Erdaş & Özel, 2013; Benzer & Şahin, 2012; Büken & Katılmış, 2022; Can, Üner & Akkuş, 2016; Demirtaş, Akbulut & Özşen, 2018; Dere & Çinikaya, 2023; Fettahlioğlu, 2018; Gürbüz & Kışoğlu, 2017; Kayalı, 2018; Balkan Kıyıcı, Yiğit & Darçın, 2014; Kocalar & Balcı, 2013; Koç & Karatekin, 2013; Sontay, Gökdere & Usta, 2014; Ulu Kalın, 2018 vb. olmak üzere) pek çok çalışmaya rastlanmıştır. Rastlanan bu çalışmalar genel anlamda, ortaokul ve üniversite düzeyindeki öğrencilerin çevre okuryazarlık düzeylerini ve görüşlerini incelemekte, çevreye verilen önemi ortaya çıkarmakta ve çevreyi koruma amacı taşımaktadır. Literatürde ekofobi ile ilişkili olan (Bulut & Çavuldur, 2017; Sesigür & Edeer, 2021; Temiz & Karaarslan Semiz, 2019) çalışmaların da yapıldığı gözlenmiştir. Bu kapsamda ekofobi kavramının incelenmesi önem taşımaktadır.

Ekofobi kavramı, doğaya karşı duyulan korku şeklinde tanımlansa (Estok, 2021) da doğal yaşamın kötüye gidişi ile birlikte ekolojik sorunların artması, bunun neticesinde ekolojik felaketlerden korkma ve ekolojik sorunlara karşı duyarsızlaşma olarak literatürdeki yerini almıştır (Kaşot, 2014; Kocalar, 2015). Literatürde: hem insan etkisi ile oluşmayan "tayfunların etkisini anlatmak için verilen haber köşesi öğrencilerde ekofobi duygusunu arttırıcı bir örnek olabilecektir." (Kocalar, 2015) gibi doğal olayların hem de "Petrol sızıntısı, yağmur ormanlarının zarar görmesi, balina avcılığı, asit yağmuru, ozan deliği ve Lyme hastalığından korkmak. Hatta dışarıda olmaktan korkmak..." (Sobel, 2019, s.29) gibi beşeri faaliyetlerin çocuklarda korku oluşturduğunu ve bu durumun ekofobiye yol açtığını anlatan örneklerin mevcut olduğu tespiti yapılmıştır. Doğal ve beşeri kaynaklı ortaya çıkan ekofobi için farklı çözüm yolları tercih edilmektedir. Doğal kaynaklı oluşan ekofobi için, olayların en az zararlı atlatılabilmesi amacıyla

yalnızca birtakım önlemler alınabilirken, beşeri kaynaklı oluşan ekofobi için ise, çevre eğitimi ve çevreye yönelik duyarlılık ön plana çıkmaktadır. Dolayısıyla bu kavramın çevre eğitimi içerisinde değerlendirilmesinin yerinde olacağı aşikârdır. Ekofobi kapsamında çocuklarda bir korkunun oluşma durumu söz konusu olmaktadır. Bu korkuyu öncelikle çocukların çevreden uzak kalmaları, doğa ile bağ kuramamalarının oluşturduğu söylenebilir. Verilen çevre eğitimi sırasında da genel kavramların yerine dünyadaki çevre sorunlarının öğretilmesi, doğal veya beşeri kaynaklı olayların hep en olumsuz yanlarının verilmesi ekolojik felaket korkusunu tetiklemektedir (Kocalar, 2015). Bu tespit çerçevesinde, çocukların çevrelerini tanımadan önce çevre sorunları ile karşılaşmış bu sorunların en olumsuz örneklerine maruz kalmalarının onları çevreden uzaklaştıracağı, böylelikle çocukların doğayı sevmek yerine doğadan korkmaya başlayacaklarını söylemek yanlış olmayacaktır. Louv (1990), “Benim neslime kıyasla bugünkü çocuklar, fiziksel olarak doğal ortamlarda daha az zaman geçirirken, doğanın- küresel olarak- yok oluşu ile ilgili daha fazla endişe duydukları görülmektedir... Çocukken evimizin arkasındaki tarlalarda ve ormanda çok zaman geçirirdim ve bunları korumaya çalışırdım. Ancak bu çocukların tersine, kendi küçük doğal evrenimin ötesinde herhangi bir ekolojik yıkımın farkında değildim.” sözleri bu durumu kanıtlar niteliktedir. Çocuklarda ekofobinin oluşmaya başlaması, çocukların doğaya ve çevresine sahip çıkan bir toplum olmaları yerine doğadan ve doğa olaylarından korkan bir toplum olarak yetişmeleri anlamına gelmektedir. Ekofobi, çocukların dünyaya karşı soğumaları, olaylara karşı duyarsızlaşmaları veya sorunlarla karşılaştıklarında sorunları reddedip görmezden gelmeleri gibi tavırlar sergilemelerine (Kocalar, 2015; Sobel, 2019) neden olmaktadır. Aynı zamanda çevre konusunda bilgisi olmayan bilinçsiz ve duyarsız insanların yetiştirilmesine de ortam hazırlamaktadır (Koşat, 2014). Bu kapsamda ekofobi bilinmesi ve incelenmesi gereken bir kavram olarak gelecekte yerini korumaya ve üzerinde düşünülmeyle devam edecektir.

Ekofobi kavramına yönelik literatür tarandığında; David Sobel’in (2019) Ekofobiyi Aşmak: Doğa Eğitiminde Kalbin Yeri adlı kitap çalışması, Simon C. Estok’un Sibel Dinçel (2021) tarafından çevirisi yapılan Ekofobi Hipotezi isimli eseri, Topçu (2022) tarafından yayınlanan Faruk Duman’ın Orman Tasvirlerinde Ekofobinin İzleri isimli çalışması ve yine Sobel’ in (2019) çalışmasının Nagihan Evcı tarafından kitap incelemesi olarak 2023 yılında yayınladığı çalışmasının yer aldığı belirlenmiştir. Türkiye’de ekofobi üzerine ders kitapları özelinde yapılan çalışmalar incelendiğinde ise, Ekoloji eğitiminde yeni sorun: Ekofobi (Kocalar, 2015), Fen Eğitimindeki Çevre Eğitimi Yaklaşımı ve Ekofobi (Eker Çelebi & Taşkın Ekici, 2021) çalışmalarının yer aldığı sonucu ile karşılaşılmaktadır. Sosyal bilgiler programı ve ders kitaplarına yönelik ekofobi kapsamında herhangi bir çalışmaya ise rastlanmamıştır. Dolayısıyla bu çalışmanın alanda örnek teşkil edecek bir yayın olacağı ifade edilebilir.

Bu çalışmanın amacı; çevre konularının ele alındığı ve incelendiği müfredat alanlarından biri olan sosyal bilgiler ders kitaplarında ekofobi kavramının yansımaya düzeyini belirlemektir. Çevre eğitiminde önemli bir yer tutan ve üzerine detaylı düşünülmemiş bir kavram olan ekofobi kavramına, doğaya ve doğal yaşama karşı korku duyma gibi birtakım anlamlar yüklenmiştir. Doğaya karşı sevginin zıt anlamını karşılayan bu kavrama yönelik sınırlı sayıda çalışmanın varlığı ve özellikle sosyal bilgiler alanında ekofobiye yönelik herhangi bir çalışmaya rastlanmayışı, bu çalışmanın alana katkı sağlayacağı düşünüldüğünde ortaya çıkaracak ve yapılan çalışmayı da önemli kılacaktır.

Bu çalışmanın problemini, “*ekofobi kavramı Sosyal bilgiler 4. ve 5. sınıf ders kitaplarına ne ölçüde yansımıştır?*” sorusu oluşturmakta ve ana problem çerçevesinde hazırlanan alt problemlere de yanıtlar aranmaktadır:

1. Sosyal bilgiler 4. sınıf ders kitabında çevre konularının öğretiminde ekofobinin yansımaları nedir?
2. Sosyal bilgiler 5. sınıf ders kitabında çevre konularının öğretiminde ekofobinin yansımaları nedir?

Çalışma sürecinde iki önemli sınırlılık meydana gelmiştir. Bu sınırlılıkların *birincisi*, Millî Eğitim Bakanlığı, Talim ve Terbiye Kurulu kararınca 2018-2019 eğitim-öğretim yılı itibarıyla beş yıl süreyle kullanımına izin verilen sosyal bilgiler ders kitaplarının araştırma sürecinde kullanılmasıdır. Bu

kitaplar; Sosyal Bilgiler 4. sınıf Tuna Yayıncılık ve 5. sınıf Anadol Yayıncılığa ait ders kitaplarıdır. MEB tarafından beş yıl süreyle kullanımına izin verilen 6. ve 7. sınıf sosyal bilgiler ders kitaplarında ise, ekofobi oluşumunu tetikleyen yeterli görsel ve bilgi bulunmadığı için bu kitaplar çalışma içerisinde kaynak olarak kullanılmamıştır.

Bir diğer sınırlılık ise araştırma kapsamının sosyal bilgiler ders kitapları içerisinde yer alan 'İnsanlar, Yerler ve Çevreler' öğrenme alanı/ünitesi ile sınırlandırılmasıdır.

2. Yöntem

2.1. Araştırma Deseni

Nitel araştırma kapsamında tasarlanan ve dokümantasyonun birincil kaynağına erişim sağlanması sebebiyle doküman incelemesi yönteminin tercih edildiği bu çalışmada, çevre konularına yer veren sosyal bilgiler ders kitaplarına ekofobi kavramının yansımaya düzeylerini belirlemek amaçlanmıştır. Doküman incelemesi yöntemi, hem tek başına bir araştırma yöntemi olarak değerlendirilmekte hem de diğer nitel yöntemlerin kullanıldığı durumlar için ek bilgi kaynağı sunmaktadır. Bu kapsamda doküman incelemesi yöntemi, araştırılmak istenen olgu ve olaylara ilişkin bilgi içerikli yazılı materyallerinin analizlerini de içerdiği için doküman incelemesi veya analizi olarak da adlandırılmaktadır (Yıldırım & Şimşek, 2018). Bu yöntemi kullanan araştırmacılar, genel itibariyle kendilerinden önce yapılmış olan araştırmaları inceleyerek literatürü taramakta ve gözden geçirmektedir. Böylelikle elde edilen bilgileri de çalışmaları kapsamında değerlendirmiş olmaktadır (Kıral, 2020). Bu noktadan hareketle sosyal bilgiler 4. ve 5. sınıf ders kitaplarında ekofobi duygusunu oluşturabilecek okuma metni, haber köşesi, etkinlik gibi bölümler belirlenerek çalışma probleminin anlaşılmasına ışık tutulmuştur.

2.2. Verilerin Toplanması

Çalışmada doküman incelemesi yöntemi kullanıldığı için bu durum verilerin toplanması aşamasına da sirayet etmiştir. Doküman inceleme esnasında, ihtiyaç duyulan verilere gözlem ve görüşme olmaksızın ulaşma yolu tercih edildiği için eğitim alanında kullanılan ders kitapları ve programlar, okul içerisinde ve dışında gerçekleştirilen yazışmalar gibi dokümanlar veri kaynakları olarak kullanılmıştır (Yıldırım & Şimşek, 2018). Dolayısıyla, çalışma süreci sosyal bilgiler 4. ve 5. sınıf ders kitapları uygun kaynaklar olarak belirlenmiştir.

2.3. Verilerin Geçerliliği ve Güvenirliği

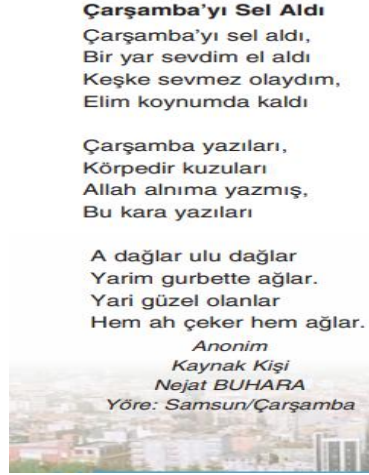
Doküman olarak belirlenen sosyal bilgiler ders kitapları incelenmiş ve incelemeler sonucunda veriler elde edilmiştir. Elde edilen veriler, nitel veri analiz tekniklerinden biri olan betimsel analize tabi tutulmuştur. Betimsel analiz, elde edilen verilerin düzenlenip yorumlanarak okuyucuya aktarılması sürecini oluşturmaktadır. Aynı zamanda betimsel analizde, ulaşılan verilerin önceden belirlenen temalar etrafında özetlenip yorumlanması durumu söz konusudur (Yıldırım & Şimşek, 2018). Bu bağlamda sosyal bilgiler ders kitapları, ekofobi kavramı kapsamında irdelenmiş ve ulaşılan bulgular ışığında, yapılan birtakım ilişkilendirmeler ve değerlendirme süreci ile analiz işlemi yürütülmüştür. Betimsel analiz sürecinde: 'İnsanlar, Yerler ve Çevreler' öğrenme alanı içerisindeki doğal ve beşeri kaynaklı çevre sorunlarının ele alındığı görseller belirlenmiş ve bu görseller birtakım sorular çerçevesinde incelenmiştir. Sorular belirlenirken ekofobinin oluşumundan faydalanılmıştır. Doğal ve beşeri kaynaklı olayların hep en olumsuz yanlarının verilmesi ekolojik felaket korkusunu yani ekofobiyi oluşturacağı için görseller ve açıklamaları da bu kapsamda irdelenmiştir. Görseller ve açıklamaları için yalnızca çevre sorunlarının yıkıcı taraflarını yansıtmaya yönelik olarak mı kullanılmış? Her bir görselin açıklaması, çevresel sorunlara yönelik olumsuz bilgilendirmeleri mi içermiş? Hedef kitledeki yaş grubuna uygun görseller ve açıklamalara mı yer verilmiş? Haber köşelerinde verilen haber içerikleri, çevresel sorunların yıkıcı etkilerine yönelik olarak mı hazırlanmış?, soruları yöneltmiştir. Sorular neticesinde her bir görselin ve açıklamasının ekofobi ile ilişkilendirilme durumları ortaya çıkarılmaya çalışılmıştır.

3. Bulgular

Çalışma kapsamında sosyal bilgiler 4. ve 5. sınıf ders kitapları, ekofobi kavramı açısından değerlendirilmiştir. Elde edilmiş olan bulgulara ise aşağıda başlıklar halinde yer verilmiştir:

3.1. 4. Sınıf Sosyal Bilgiler Ders Kitabında Ekofobi Kavramına İlişkin Bulgular

4. Sınıf sosyal bilgiler ders kitabının 'İnsanlar, Yerler ve Çevreler' öğrenme alanı ekofobi kavramı açısından incelenmiştir. Ders kitabında yer alan okuma metni, etkinlik gibi bölümler ekofobi kavramı açısından değerlendirilerek birtakım ilişkilendirmelerde bulunulmuştur. İlişkilendirilen görsel ve açıklamalara ise aşağıda yer verilmiştir.

Görsel 1. 'Yaşadığım Yer' konu başlığı altında ekofobi ile ilişkilendirilen görsel s.79 (Tuna Yayınları)

Görsel 1'de Karadeniz ilçelerinden Çarşamba'yı anlatan anonim bir şiire yer verilmiştir. Verilen anonim şiir, milli kültür öğeleri barındırdığı ve aynı zamanda bölgenin coğrafi özelliklerini içerdiği için ders kitabına alınmıştır. Türkünün bu ilçeyi ele alırken 'sel aldı' gibi sözcük öbeğine yer vermesi, çocukların en kötüye odaklanmasına, sel olayını düşünerek korku duymalarına sebep olacaktır. Şiirin kullanım amacı elbette ki ekofobi oluşturmak değildir fakat 'sel aldı' gibi olumsuz çağrışımlar yapabilecek sözcüklerin kullanılması, çocuklarda ekofobi duygusunun oluşmasına neden olacaktır.

Görsel 2. 'Doğal Afetlere Hazır Olalım' konu başlığı altında ekofobi ile ilişkilendirilen görsel s.82 (Tuna Yayınları)

Görsel 2’de doğal afetlerden deprem, kasırga, heyelan ve hortuma ilişkin fotoğraf karelerine yer verildiği görülmektedir. Fakat bu afetlerin özellikle yıkıcı etkilerinin ele alınması, çocukların doğaya karşı korku duymalarına neden olacağı için bu durum ekofobi duygusunu ortaya çıkaracaktır. Dolayısıyla, doğal afetlerin yıkıcı etkilerine dikkat çekmek yerine afetlerle karşılaşabileceğimizi bu durumun dünyanın sonu olmadığına ve bu açıdan da afetlere karşı ne gibi önlemler alınabileceğine dair bilgilendirme metinleri verilebilir. Bu kapsamda da verilen görselin, ekofobi kavramı ile ilişkili olduğu söylenebilir.

Benim adım Eda. Yaşadığım şehir olan Trabzon’da ve çevresinde en fazla meydana gelen doğal afet heyelandır.

Heyelan, bir toprak parçasının kayarak yer değiştirmesidir. Zemininde kaya veya kaygan kil tabakası bulunan toprak parçası yağmur sularını emerek ağırlaşır. Daha sonra da kayganlaşmanın ve eğimin etkisiyle bulunduğu yerde tutunamayıp aşağıya doğru kayar.

Heyelan genellikle yağışlı mevsimlerde görülür. Bu afet sırasında bazen can ve mal kayıpları yaşanır. Evler ve yollar kullanılamaz hâle gelebilir. Toprak kaymasını önlemek ve bunun zararlarından korunmak için ağaçlandırmaya önem verilmelidir. Ayrıca kayma tehlikesi olan yerlere evler yapılmamalıdır.

“Heyelan yurdumuzun hangi bölgelerinde meydana gelebilir? Neden? Sizin yaşadığınız bölgede de heyelan oluyor mu? Neden?”

Görsel 3. ‘Doğal Afetlere Hazır Olalım’ konu başlığı altında ekofobi ile ilişkilendirilen görsel s.83 (Tuna Yayınları)

Görsel 3 incelendiğinde, heyelan sonrası oluşmuş bir yıkım görüntüsünün yer aldığı görülmektedir. Heyelanın nasıl oluştuğuna, çevreye ve insanlara vereceği zararlara yönelik bilgilendirmeler de görsel yerleştirilmiştir. Bu durum heyelanı çocukların gözünde korkutucu bir unsur haline dönüştürecek, böylelikle çocukların heyelandan korkmalarına neden olacaktır. Yaş grubu olarak değerlendirildiğinde, heyelana elverişli bölgelerde bu afetin görülmesinin kaçınılmaz olduğu fakat afeti önlemek amacıyla neler yapılabileceği sorusunun karşılığını bulmaya çalışmanın da daha doğru bir anlatım yöntemi olacağı söylenebilir.

Merhaba, ben Özcan. Bingöl’de yaşıyorum. Bingöl’de görülen başlıca doğal afet çığ düşmesidir. Çığ, eğimli dağ yamaçlarında biriken karın kütleler hâlinde koparak aşağıya doğru düşmesidir. Hızla yuvarlanan kar kütleleri yuvarlandıkça büyür ve yolu üzerindeki her şeyi kar altında bırakır. Çığ, bir kez başladıktan sonra durdurulamaz.

Çığın zararlarından korunmak için kar yağışının fazla olduğu eğimli araziler ağaçlandırılmalıdır. Çığ tehlikesi olan yerlerde perdeleme yapılmalıdır. Buralardan geçen gürültü çıkarıcı hareketlerden kaçınılmalıdır. Kayak gibi kış sporları güvenli yerlerde yapılmalıdır. Ayrıca yerleşmeler kurulurken çığ alanlarından uzak durulmalıdır.

“Çığ tehlikesinden korunmak için neler yapılmalıdır?”

Görsel 4. ‘Doğal Afetlere Hazır Olalım’ konu başlığı altında ekofobi ile ilişkilendirilen görsel s.83 (Tuna Yayınları)

Görsel 4’de doğal afetlerden biri olan çığ düşmesine ait bir görüntü, bu görüntüyü tamamlayan çığın oluşumu, karşı konulmaz etkisine yönelik bilgilendirme ve bunun yanı sıra çığı önlemek için neler yapılmalı sorusunun da cevapları verilmiştir. Görsel ile verilen okuma metni, çığ düşmesini çocukların korkacakları bir olay haline getireceği için ekofobi duygusunun çocuklarda oluşmasını da tetikleyecektir. Dolayısıyla bu tür bilgilendirmelerde bulunmak yerine hedefteki yaş grubu için kar yağışının güzelliğinden bahsedilip sonrasında çığ düşmesi gibi afetlerle de karşılaşabileceğimize dikkat çekmenin daha uygun bir anlatım sıralaması olacağı söylenebilir.

Merhaba, ben Büşra. Ülkemizde görülen önemli doğal afetlerden biri sel baskınıdır. Yaşadığım yer olan Rize ve çevresi ülkemizin en fazla yağış alan yeridir. Yağışlar yıl boyunca devam ettiğinden bölgemiz her mevsimde sel tehlikesiyle karşı karşıyadır. Özellikle ilkbahar aylarında karların erimeye başlamasıyla birlikte sel baskınlarında artış görülür.

Sel baskınlarını önlemek için özellikle doğal çevreye duyarlı olunmalıdır. Bu amaçla doğal bitki örtüsü özellikle de ormanlar korunmalı, dik yamaçlar teraslanarak eğim azaltılmalı ve akarsu kenarlarına yerleşmeler kurulmamalıdır. Ayrıca, akarsu yataklarına setler ve barajlar yapılarak suyun akışı kontrol altına alınmalıdır.

“ İnsanlar hangi hareketleriyle selin bir doğal afete dönüşmesine yol açabilir? ”

Görsel 5. ‘Doğal Afetlere Hazır Olalım’ konu başlığı altında ekofobi ile ilişkilendirilen görsel s.84 (Tuna Yayınları)

Görsel 5 incelendiğinde, doğal afetlerden biri olan sel baskınının yıkıcı etkisinin bir fotoğraf karesi ile ele alındığı görülmektedir. Fotoğraf karesinin ürkütücülüğünün yanı sıra sel baskınını açıklayan ve baskının nasıl önlenebileceğini anlatan bir metnin de görselde yerini aldığı görülmektedir. Önce olumsuz bir görsele yer verilip arkasından alınacak önlemlerden bahsedilmesi, çocukların doğal olaylar karşısında tedirginlik duymasına yol açacak ve bu durum ekofobi duygusunun oluşumunda etkili olacaktır. Hal böyle olunca ülkemizde sel felaketinin görülmesinin pek tabii olduğu, fakat bu durumun doğanın yok olacağı gibi anlam çağrışımlarına yer vermeden izah edileceği ve aynı zamanda metnin önlem almanın önemini yansıtan görsellerle de desteklenebileceği söylenebilir.

Merhaba, ben Arda. Antalya’nın deniz kıyısındaki ilçesi Demre’de yaşıyorum. İlimizin deniz kıyısındaki ilçelerinde en fazla görülen hava olayı fırtınadır. Fırtınalar, farklı sıcaklıktaki hava kütlelerinin çarpışmasıyla oluşan ve saatteki hızı 100-110 km’yi bulan şiddetli rüzgârlardır. Bazen bu fırtınalar kuvvetli yağmurları beraberinde getirerek sel baskınlarına yol açabilir.

Fırtınanın etkisiyle ağaçlar, trafik ışıkları, anten sistemleri ve elektrik direkleri devrilir. Balıkçı ve tur tekneleri alabora olur veya kıyıya sürüklenir. Ulaşım ve haberleşme faaliyetleri kesintiye uğrar. Fırtına, çatılardaki güneş enerjisi sistemlerini ve seraların örtülerini sökerek maddi kayıplara yol açarken can güvenliğini de tehlikeye düşürür.

Fırtınanın zararlarından korunmak için her şeyden önce yapıların sağlam inşa edilmesi gerekir. Diğer yandan erken uyarı sistemleri kurularak ve acil durum planları yapılarak yaklaşan kuvvetli fırtınalara karşı önlemler alınmalıdır.

“ Fırtınalardan korunmak için neler yapılmalıdır? ”

Görsel 6. ‘Doğal Afetlere Hazır Olalım’ konu başlığı altında ekofobi ile ilişkilendirilen görsel s.84 (Tuna Yayınları)

Görsel 6'da doğal afetlerden bir diğeri olan fırtınaya yer verilmiştir. Fırtınanın bir serayı yerle bir ettiği görüntünün yanında yıkıcı daha ne gibi sonuçlara yol açabileceğinin bilgilendirmesi de yapılmıştır. Bunun yanı sıra fırtına ile bir başka felaket olan sel baskınının da meydana gelebileceğine dikkat çekilmiştir. Felaketin felaketi doğuracağından bahsetmek dünyanın sonu mu geliyor? sorularını akıllara getireceğinden ekofobinin oluşumunu meydana getirecektir. Hedef kitle dikkate alınarak öncelikle olumsuzluklardan bahsedip çocukları en kötüye odaklamak yerine bu tür afetlerin ülkemizde yaşanmasının olağan bir durum olduğu bu sebeple de afetlere karşı alınması gereken önlemlere daha fazla yer vererek çocuklarda farkındalık oluşturulabileceği söylenebilir.

Görsel 7. 'Doğal Afetlere Hazır Olalım' konu başlığı altında ekofobi ile ilişkilendirilen görsel s.85 (Tuna Yayınları)

Görsel 7'de deprem bölgeleri haritasına yer verilmiş, ülkemizin deprem bölgesi olduğu gözler önüne serilmiştir. Ayrıca birinci dereceden deprem bölgesi içerisinde yer alan Van'dan söz edilmiştir. Depremi sebep olduğu can ve mal kayıpları bilgisinin de görsele eklenmiş olması çocukların doğaya karşı kaygılarını artıracaktır. Bu tür görsel ve bilgilendirmeler karşısında çocuklar ülkemizin hemen her yerinin tehlike içerisinde olduğunu düşünerek depreme yakalanma ve ölüm korkusunu yoğun bir biçimde hissedeceklerdir. Bu durumda çocukları psikolojik anlamda olumsuz etkileyecek ve çocuklarda ekofobi oluşumuna sebebiyet verecektir. Bu sebeple metinlerde depreme karşı alınması gereken önlemlere daha fazla yer vermenin, sonucu yıkıcı olan bu afetler karşısında çocuklarda farkındalık oluşturacağı söylenebilir. Aynı zamanda doğayı kurtarmaya, yaşatmaya karşı hep bir umudun var olduğu fikrinin çocuklara aşılmasında da önemli rol oynayacaktır.

4. sınıf sosyal bilgiler ders kitabında bulunan 7 görselin çocukların doğaya karşı korku duymalarını tetikleyecek görüntü ve açıklamalar içerdiği tespiti yapılmıştır. **Görsel 1'**de anonim bir Türkiye yer verilmiş, türkünün sözcük öbeklerinde afetlere ilişkin mesajların yer aldığı belirlenmiştir. **Görsel 2'**deki bir etkinlik örneğinde; deprem, kasırga, heyelan ve hortum olmak üzere dört farklı doğal afete yönelik görüntüye yer verilmiş ve çocuklara bu görüntülerle ilgili sorular yöneltilmiştir. **Görsel 3, 4, 5 ve 6'**daki okuma metinlerinde sırasıyla heyelan, çığ düşmesi, sel ve kasırgaya ilişkin görüntü ve açıklamaların olduğu görülmüştür. **Son görsel olan Görsel 7'**de ise, ülkemizdeki deprem bölgelerine yer verilmiştir. Görseller, doğal afetler konusunun ürktütücü yönlerini ele aldığı için ekofobi kavramı ile ilişkilendirilmiştir.

3.2. 5. Sınıf Sosyal Bilgiler Ders Kitabında Ekofobi Kavramına İlişkin Bulgular

5. Sınıf sosyal bilgiler ders kitabının 'İnsanlar, Yerler ve Çevreler' öğrenme alanı ekofobi kavramı açısından incelenmiştir. Ders kitabında yer alan okuma metni, haber köşesi, etkinlik gibi bölümlerde ekofobi kavramının ne derece yansıdığı ortaya çıkarılarak ilişkilendirilme yoluna gidilmiştir. İlişkilendirilen görsel ve görsele yönelik açıklamalar ise aşağıda belirtilmiştir.

Karasal iklimin hakim olduğu yerlerde kışın yoğun kar yağışı görülür. Kar yağışından dolayı insanlar kalın kıyafetler giymeyi tercih eder. Özellikle Erzurum, Van, Bitlis, Ağrı ve çevresinde köy yolları bazen ulaşımına kapanır. Bu durum şehir merkezinden uzakta yaşayan insanların yaşamını olumsuz etkiler.

Kapanan köy yolunu açma çalışması, Bitlis

Görsel 8. 'İklimin İnsan Faaliyetlerine Etkisi' konu başlığı altında ekofobi ile ilişkilendirilen görsel s.73 (Anadol Yayınları)

Görsel 8. incelendiğinde, kar yağışından kapanan bir yolu açma çalışmasının görüntüsü ile yoğun kar yağışının olumsuz etkilerine, bu etkilerin daha çok hangi illerde meydana geldiği bilgisine yer verildiği görülmektedir. Verilen görsel, çocukların tedirgin olmaları için yeterli düzeyde olduğu için ekofobi oluşumunu da tetiklemektedir. Ülkemizde yoğun kar yağışının görülebileceğinin ve birtakım olumsuz sonuçlar doğuracağına kaçınılmaz bir gerçek olduğundan söz ederek, konunun alınabilecek önlemler noktasında yoğunlaştırılmasının daha doğru olacağı söylenebilir. Kar tanesini, kar yağışını yakından görmemiş çocukların var olabileceği düşünülürse, çocukların doğaya ve afetlere karşı farkındalık oluşturmada olumsuz örneklerle muhatap olmalarının yaş grubu için uygun olmayacağı ifade edilebilir.

Deprem: Deprem, yer kabuğunda biriken enerjinin aniden boşalması sonucunda meydana gelir. Deprem sonucu meydana gelen titreşimler geçtikleri ortamı ve yeryüzünü sarsarak yıkıcı etkiye sebep olabilir. Deprem, ülkemizde en fazla can ve mal kaybına yol açan doğal afetlerden biridir. Geçmiş yıllarda depremler sonucunda birçok insan hayatını kaybetmiş veya yaralanmıştır. Deprem sonucunda önemli miktarda maddi zarar da ortaya çıkar. Yanardağların püskürmesi ve yer altındaki mağaraların çökmesi de depremlerin oluşum nedenleri arasındadır. Deprem, insan etkisi olmadan gerçekleşen bir doğal afettir. Ancak insanların deprem öncesinde yaptığı hatalı davranışlar, deprem sonucunda meydana gelen can ve mal kaybı miktarını etkiler. Depremin insanlar üzerindeki etkisini önlemek için aşağıdaki unsurlara dikkate edilmelidir.

Depremde binalar yıkılır.

- ▶ Konutların içinde yeterli güvenlik önlemleri alınması (kitaplık, mutfak dolabı gibi yüksek yapılı cisimlerin duvara sabitlenmesi)
- ▶ Konutların yumuşak zemin ve fay hatları üzerine yapılmaması
- ▶ Konut yapımında kullanılan malzemenin dayanıklı ve kaliteli olması
- ▶ Konutların inşaat yönetmeliklerine uygun yapılması

Görsel 9. 'Afetler ve Çevre Sorunları' konu başlığı altında ekofobi ile ilişkilendirilen görsel s.81 (Anadol Yayınları)

Görsel 9'da deprem sonrası yıkılan bina ve arama kurtarma çalışmalarının olduğu bir görsel ile depremi tanımlayan, depremin olumsuz etkilerini ele alan ve depremden korunmaya yönelik önlemlerin yer aldığı bir açıklama bulunmaktadır. Bu görsel çocukların doğaya karşı kaygılarını arttıracak, ekofobi duygularının oluşumuna da sebebiyet verecektir. Ders kitaplarında deprem ülkesi olduğumuzun ve bu kapsamda depremlerle karşılaşmamızın da olağan bir durum olduğunun altı elbette ki çizilmelidir. Çocukların yaş gruplarının el verdiği ölçüde bu gerçeklik çocuklara anlatılmalıdır. Maksat çocukların doğal afetler karşısında kendilerini çaresiz ve korkmuş hissetmelerinin yerine bireysel veya ilgili kurumlarca alınan tedbirlerin çocuklarda farkındalık oluşturmasını sağlamaktır.

Sel: Karların erimesi ve yağmurun fazla yağması sonucunda su kaynaklarının seviyesi yükselir. Bu suların, geçtiği yerlere zarar vermesiyle **sel** meydana gelir. Sel sonucunda akarsular ve barajlar taşabilir. Bununla birlikte yerleşim yerleri, tarım alanları veya kara yolları sular altında kalabilir. Sel, can ve mal kaybına yol açabilen bir doğal afettir. Sel, ülkemizde en fazla Rize, Ordu, Artvin ve çevresinde görülür. Ormanlık alanlardaki ağaçların gelişigüzel kesilmesi, ormanların yakılması, dere yataklarına konut yapılması selin zararlarını artıran insan faaliyetlerine örnektir.

Sel, tarım ürünlerinin sular altında kalmasına neden olur.

Görsel 10. 'Afetler ve Çevre Sorunları' konu başlığı altında ekofobi ile ilişkilendirilen görsel s.82 (Anadol Yayınları)

Görsel 10'da tarım ürünlerinin sular altında kaldığı bir görüntü ile karşılaşılmaktadır. Bu görüntünün açıklaması olarak, sel baskınının oluşumu, en çok hangi illerde görüldüğü, vereceği zararlar ve bu zararları arttıran faaliyetlere yer verilmiştir. Bu görsel, sel olayının tüm olumsuzluklarını ele aldığı için çocukları korkutacak seviyede bir resim çizilecektir. Bu durum da ekofobi oluşumunu tetikleyecektir. Sel olayının ülkemizde karşılaşılabilecek bir afet olduğu gerçeğini çocuklara anlatmakta elbette ki fayda görülmektedir. Bu gerçekliği en olumsuz yanları ile ele almak çocuğu daha yağmur yağmaya başlayınca bile korkutacağı için bu anlatım tarzının doğru bir uygulama olmayacağı belirtilebilir. Ülkemizde karşılaştığımız afet gerçekliğinin en az zararlı nasıl atlatılabileceğine, bu kapsamda ne tür önlemler alınması gerektiğine vurgu yapmak çocukların felaketler konusunda bilinçli tepkiler vermelerine yardımcı olacaktır.

Çığ: Dağlık ve engebeli yerlere sürekli kar yağması sonucunda yamaçlarda kar birikir. Biriken kar kütlelerinin aşağıya doğru hareket etmesi sonucu meydana gelen doğal afete **çığ** denir. Çığ gerçekleşirken kar birikintisi, önüne çıkan ne varsa sürükleyerek can ve mal kaybına neden olabilir. Çığ, yolların kapanmasına ve ulaşımında aksamlara yol açabilir. Rüzgâr, şiddetli bir ses veya patlama çığa sebep olan etkenlerdendir.

Çığ, yolları trafiğe kapatır.

Görsel 11. 'Afetler ve Çevre Sorunları' konu başlığı altında ekofobi ile ilişkilendirilen görsel s.83 (Anadol Yayınları)

Görsel 11 değerlendirildiğinde, çığ sonucu kapanan yola ait bir görüntünün var olduğu aynı zamanda çığ düşmesinin tanımı, zararlı etkileri ve bu etkilerin oluşum nedenlerinin ele alındığı bir açıklama ile karşılaşılmaktadır. Ders kitabında afetler konusunun olumsuz özellikler ön planda olacak biçimde ele alındığı görülmektedir. Bu durum, "sanki afetler karşısında yapacak bir şey yok, en

sonunda yok olacağız” manasını ortaya çıkarabileceği için çocuklar açısından korkutucu bir durum olacak ve çocuklarda ekofobi duygusunu oluşturacaktır.

Heyelan: Dik yamaçlarda bulunan toprağın veya kayaların aşağıya doğru hareket ederek kaymasına **heyelan** denir. Heyelan genellikle yağışın fazla olduğu ve karların erimeye başladığı dönemlerde gerçekleşir. Ülkemizde heyelan en fazla Karadeniz kıyılarında görülür. Çünkü Karadeniz kıyıları arazi eğimlidir ve yağış fazladır.

Heyelan, ulaşımı engeller.

Görsel 12. ‘Afetler ve Çevre Sorunları’ konu başlığı altında ekofobi ile ilişkilendirilen görsel s.83 (Anadol Yayınları)

Görsel 12’de heyelan sonucu yolun tamamıyla ulaşımına kapandığı bir görüntü ile karşılaşılmaktadır. Bu görüntüyü açıklar nitelikte olan heyelan oluşumu, heyelanın olumsuz etkileri ve en fazla görüldüğü kıyıya yönelik bilgilendirme bulunmaktadır. Çocukların, afetlerin olumsuz etkilerine maruz bırakılması, çocuklarda ekofobi duygusunu ortaya çıkaracaktır. Heyelana elverişli kıyılarda bu afetin görülmesinin pek tabii olduğunun belirtilmesiyle birlikte afeti önlemek amacıyla neler yapılacağına yer verilmesinin daha uygun bir anlatım yöntemi olacağı söylenebilir.

Orman Yangını: Ülkemizde orman yangınları genellikle ormanlık alanlara bırakılan cam kırıklarının, söndürülmeden bırakılan sigara izmaritlerinin, piknik ve atız ateşlerinin etkisiyle çıkmaktadır. Ancak nadiren de olsa doğal nedenlerle orman yangınları meydana gelebilmektedir. Ormanlık alanlara yıldırım düşmesi veya aşırı sıcaklar orman yangınlarının doğal nedenlerine örnektir.

Orman yangınları canlı yaşamını olumsuz etkiler.

Görsel 13. ‘Afetler ve Çevre Sorunları’ konu başlığı altında ekofobi ile ilişkilendirilen görsel s.83 (Anadol Yayınları)

Görsel 13’te ülkemizde hem doğal hem de beşeri nedenlerden kaynaklı oluşabilen orman yangınlarına ait ürkütücü bir görüntüye ve açıklamasına yer verilmiştir. Bu tarz görseller, çocukların ormanlara gittiklerinde bir yerlerden bir sebeple yangın çıkacağı ve bu yangın içerisinde yanıp yok olacakları düşüncesini tetikleyeceği için çocukların ormanlara gitmelerini, doğayla iç içe olmalarını engelleyecektir. Bu durum da elbette ki ekofobi oluşumunu tetikleyecektir. Doğal veya beşeri kaynaklı orman yangınlarının ülkemizde görülmesinin doğal karşılanması gerektiği çocuklara elbette ki öğretilmelidir. Fakat bunun yanı sıra özellikle beşeri kaynaklı orman yangınlarına sebep olmamak için nelere dikkat edilmesi gerektiğine yer vermenin ya da kaynağı ne olursa olsun bir orman yangını

enasında neler yapılabileceğini vurgulamanın daha doğru bir anlatım biçimi olacağı belirtilebilir. Özellikle beşeri kaynaklı çevre sorunlarında çevresel farkındalık oluşturmaya önem verilmelidir.

Hava Kirliliği: Sağlık açısından zararlı olan gazların havadaki miktarının normalden fazla olmasına **hava kirliliği** denir. Hava kirliliği bitkilerin gelişimini olumsuz etkiler. İnsanlarda solunum yolları hastalıklarına, hayvanların yaşamlarını kaybetmelerine neden olabilir. Otomobillerin egzoz gazları, sanayi tesislerinin filtre edilmemiş bacalarından çıkan dumanlar, aşırı miktarda kullanılan deodorant ve spreyler hava kirliliğinin sebeplerinden bazılarıdır.

Su Kirliliği: Su kaynaklarının çeşitli etkenlerle kirlenmesine **su kirliliği** denir. Su kirliliğinin olduğu yerlerde insanlar içme suyuna ulaşmakta zorluk yaşar, su kaynaklarında balık ölümleri görülür. Sanayi tesislerinin atıkları, su kaynaklarına karışan kanalizasyon atıkları, konutlarda ve sanayide oluşan atık yağlar su kirliliğinin sebeplerinden bazılarıdır.

Havayı kirlüten gazlar, canlıları hasta edebilir.

Görsel 14. 'Afetler ve Çevre Sorunları' konu başlığı altında ekofobi ile ilişkilendirilen görsel s.84 (Anadol Yayınları)

Görsel 14 incelendiğinde, insanlığı ve doğal çevremizi olumsuz etkileyen, zararları hayvanlar ve bitkiler dahil birçok canlıyı etkileyecek boyutta olan hava ve su kirliliğine yönelik kaygı uyandırıcı görüntülerin yer aldığı görülmektedir. Her iki olaya yönelik olarak özellikle olumsuz yönlerin ele alınması, çocukların doğadan korkmalarına ve ekofobik duygular yaşamalarına yol açacaktır. Bu kapsamda, beşeri kaynaklı sorunlar karşısında bireysel ve kurumsal boyutta neler yapılabileceğine dikkat çekilmesinin daha doğru bir eğilim olacağı söylenebilir. Doğaya karşı bilinçli yönelimler gerçekleştirecek düzeyde olan çocukların çevreye olan farkındalıklarının da artacağı ifade edilebilir.

Toprak Kirliliği: Evsel atıkların doğaya rastgele bırakılması, tarımda aşırı gübreleme ve sanayi atıkları toprak kirliliğine neden olmaktadır. Toprak kirliliğinin olduğu yerlerde tarımsal faaliyetler azalır, bitkilerin gelişimi yavaşlar, canlıların doğal yaşam alanı bozulur.

Erozyon: Bitki örtüsü bakımından fakir ve eğimli yamaçlarda bulunan toprağın su, rüzgâr vb. etkilerle aşındırılarak başka yerlere taşınmasına erozyon denir. Erozyon sonucunda toprağın verimli olan üst kısmı başka yerlere taşınır. Ülkemizde ormanların az olduğu Konya ve Karaman çevresi erozyonun en çok görüldüğü yerlerdir. Erozyonu artıran nedenleri şöyle sıralayabiliriz:

- ▶ Aşırı ve şiddetli yağış
- ▶ Bitki örtüsünün bilinçsizce yok edilmesi
- ▶ Toprağın eğim yönünde sürülmesi
- ▶ Meralarda hayvanların aşırı otlatılması

Erozyonu önlemek için alınması gereken önlemlerden bazıları aşağıda verilmiştir:

Atık maddeler su kirliliğine neden olur.

Atık maddeler toprak kirliliğine neden olur.

Erozyon toprağın verimli kısmının başka alanlara taşınmasına sebep olur.

Görsel 15. 'Afetler ve Çevre Sorunları' konu başlığı altında ekofobi ile ilişkilendirilen görsel s.84 (Anadol Yayınları)

Görsel 15'te, hem insanlığa hem çevremize zarar veren olaylardan toprak kirliliği ve erozyona yönelik görseller ile açıklamaları yer almıştır. Açıklama kısmında her iki olayın gerçekleşme süreci ve nedenleri bulunmaktadır. Ayrıca erozyonu arttıran nedenler de açıklama içerisine dahil edilmiştir. Doğal çevreye ve insanlığa zarar veren bu tür olayların hep en korkutucu yönleriyle ele alınıyor olması çocukların doğaya karşı korku duymalarına sebep olacak bu kapsamda da ekofobi oluşumu gerçekleşecektir. Dolayısıyla; çevresel sorunların verdiği zararların ve bu sorunları ortaya çıkaran nedenlerin yoğun bir biçimde çocuklara yansıtılmasının doğru bir yaklaşım olmadığı ifade edilebilir. Çevresel felaketlerle karşılaşabilme olasılığımızın yüksek olduğu çocuklara öğretilmelidir. Fakat felaketler karşısında biz ne yapabiliriz?, ne gibi önlemler alabiliriz? gibi soruların yanıtlanmasının öncelik taşıması gerektiğini söylememiz yerinde olacaktır. Çünkü bu durum çocukların doğaya, felaketlere karşı kendilerini sorumlu hissederek doğa ile bağ kurmalarına ve doğaya, yaşanan felaketlere karşı farkındalık oluşturmalarına neden olacaktır.

Küresel Isınma: Dünya'mızı çevreleyen atmosferde canlıların yaşamlarının devam etmesini sağlayan gazlar bulunur. Atmosferin canlı yaşamına katkılarında biri de Güneş'ten gelen ve Dünya'dan uzaya yansıyan ışınların bir kısmını tutmaktır. **Sera etkisi** adı verilen bu olay Dünya'nın gündüzleri aşırı sıcak, geceleri ise aşırı soğuk olmasını önler. Sanayi tesislerinden atmosfere salınan bazı gazlar güneş ışığını tutarak sera etkisinde artışa neden olur. Bunun sonucunda Dünya'mızın ortalama sıcaklığında artış meydana gelir. **Küresel ısınma**, sera etkisindeki artışla birlikte Dünya atmosferinin ortalama sıcaklığının artması durumudur. Küresel ısınma, su kaynaklarındaki buharlaşma hızını artırır. Bu durum, canlıların içme ve kullanma suyuna ulaşmalarını önler. Dünya'mızın ortalama sıcaklığının artmasıyla birlikte buzullar erimeye başlar. Bu da buzullarda yaşayan canlıların yaşamını tehdit eder ve kıyıya yakın yerleşim birimlerinin sular altında kalmasına yol açabilir.

Eriyen buzullar denizlerdeki su seviyesinin artmasına neden olur.

Görsel 16. 'Afetler ve Çevre Sorunları' konu başlığı altında ekofobi ile ilişkilendirilen görsel s.85 (Anadol Yayınları)

Görsel 16'da, dünyamızı ve tüm canlı yaşamını tehdit eden küresel ısınmanın zararlarından olan buzul erimelerinin olduğu bir görüntü yer almaktadır. Açıklama kısmında ise, küresel ısınmanın oluşum süreci ile olumsuz etkileri belirtilmiştir. Bu tür görseller çocukların doğadan korkmasına yol açmakta ve ekofobiyi ortaya çıkarmaktadır. Çocukların yaş seviyeleri dikkate alındığında çevresel felaketlerin çocukları korkutarak verilmesindenense, onları olaylara dahil ederek doğa ile iç içe birtakım çabalar göstermelerini sağlayarak öğretilmesinin önemli olduğu ve bu noktaya dikkat çekilmesi gerektiği söylenebilir.

BASINDAN

17 Ağustos 1999 Depremi

Marmara depreminde resmî rakamlara göre 17 bin 480 kişi hayatını kaybetti.

17 Ağustos 1999 sabahı, yerel saatle 03.02'de gerçekleşen, Kocaeli/Gölcük merkezli deprem, can ve mal kaybına yol açtı. 17 Ağustos 1999 depremi, başta Kocaeli, İstanbul ve Yalova olmak üzere geniş bir çevrede hissedildi. Yaklaşık 16 milyon insan, bu depremden değişik düzeylerde etkilendi. Bu nedenle Marmara depremi Türkiye'nin yakın tarihini derinden etkileyen en önemli olaylardan biridir.

Deprem Türkiye sanayisinin en gelişmiş olduğu yerlerde meydana gelmesi ve çok geniş bir alanı etkilemesi ülkede büyük sıkıntılara neden olmuştur. Deprem sonucunda 17.480 vatandaşımız hayatını kaybetmiş, 23.781 vatandaşımız yaralanmış, 505 vatandaşımız ise sakat kalmıştır. Deprem sonucunda 285.211 konutun hasarlı olduğu tespit edilmiştir.

17 Ağustos 2014 tarihli gazete haberinden düzenlenerek alınmıştır.

Görsel 17. 'Doğal Afetlerin Yaşamımıza Etkisi' konu başlığı altında ekofobi ile ilişkilendirilen görsel s.86 (Anadol Yayınları)

Görsel 17'de bulunan bir haber köşesi incelendiğinde, 17 Ağustos 1999 depreminin yıkıcı etkisi, meydana gelen mal ve can kayıpları dile getirilmiş ve bu durumu ispatlar nitelikte deprem sonrası enkazın bulunduğu bir görüntüye de yer verildiği görülmüştür. Özellikle hayatını kaybeden, yaralanan ve sakatlanan vatandaşların sayısı ile hasar gören konut sayılarının da verilmiş olması, depremin en korkutucu yönüyle çocuklara aktarıldığını göstermektedir. Afetlerin haber köşelerinde bu boyutlarıyla ele alınması ekofobi duygusunun oluşumunu ortaya çıkaracaktır. Depreme yönelik önlemleri içeren haberlere yer vermenin hedefteki yaş grubu için daha uygun olabileceği belirtilebilir.

Görsel 18. 'Doğal Afetlerin Yaşamımıza Etkisi' konu başlığı altında ekofobi ile ilişkilendirilen görsel s.87 (Anadol Yayınları)

Görsel 18'de yer alan bir haber köşesinde, Mersin' de yaşanan bir sel felaketi sonrasında görüntüsü ile oluşan zararın büyüklüğüne yönelik açıklamaların yer aldığı görülmektedir. Basında sel felaketinin korkutucu bir örneğine yer verilmiş olması çocukları tedirgin etmeye yetecek ve çocuklarda ekofobinin oluşmasına neden olacaktır. Bunun yerine sel felaketini önlemeye yönelik neler yapılmış veya yapılıyor?, sel felaketi ile karşılaşıldığında hızla toparlanabilmek için ne gibi faaliyetlerde bulunabileceğinden söz etmek çocukların farkındalık oluşturmalarında daha etkili olacaktır.

Görsel 19. 'Doğal Afetlerin Yaşamımıza Etkisi' konu başlığı altında ekofobi ile ilişkilendirilen görsel s.88 (Anadol Yayınları)

Görsel 19’da yer alan bir haber köşesi incelendiğinde, Hakkâri’ de yaşanan çığ düşmesi olayının ele alındığı görülmüştür. Haberde düşen çığın oluşturduğu görüntüye yer verilerek olay sonucunda ortaya çıkan zararlara dikkat çekilmiştir. Kapanan köy yolları ve yolları ulaşım açmak için edilen mücadeleye ilişkin çabalara da haberde değinilmesi çocukları kaygılandıracaktır. Bu tür görsel ve açıklamalar çocukların doğadan korkmasına yol açacağı için ekofobiye ortaya çıkaracaktır. Dolayısıyla çığa karşı hazırlıklı olma yollarının anlatıldığı haberlere yer vermek çocuklar için daha uygun nitelikte olacaktır.

Görsel 20. ‘Doğal Afetlerin Yaşamımıza Etkisi’ konu başlığı altında ekofobi ile ilişkilendirilen görsel s.89 (Anadol Yayınları)

Görsel 20’de verilen bir haber köşesinde, Rize’ de yaşanan heyelana dikkat çekilmiştir. Heyelan sonrası yıkılan bir eve ait görsele yer verilmiş, arama kurtarma çalışmaları ile yaşanan can kaybı da haberin açıklama kısmında belirtilmiştir. Heyelandan bahsedilirken böyle bir haberin kullanılması, çocukları tedirgin edeceği için çocukların çevreye karşı ekofobi duygusunu hissetmelerine de neden olacaktır. Kitaplarda esas verilmesi gereken ise heyelanı önlemek, heyelandan korunmak için neler yapılabilir? sorusunun cevabını verecek haberleri ele almaktır.

Görsel 21. ‘Doğal Afetlerin Yaşamımıza Etkisi’ konu başlığı altında ekofobi ile ilişkilendirilen görsel s.90 (Anadol Yayınları)

Görsel 21’de verilen bir haber köşesinde, Antalya’da çıkan orman yangınından bahsedilmiştir. Yanmakta olan ormana ait bir görüntü ile yangının yayıldığı alan ve yapılan müdahale çalışmaları haber olarak çocuklara sunulmuştur. Orman yangınlarının hem görsel hem açıklama olarak ürkütücü

bir perspektifle yansıtılmış olması çocuklarda korku oluşturacaktır. Bu durum da çocuklarda ekofobi duygusunun ortaya çıkmasına sebebiyet verecektir. Bu sebeple, özellikle beşeri kaynaklı orman yangınlarına sebep olmamak için nelere dikkat edilmesi gerektiğinin ele alındığı ya da kaynağı ne olursa olsun orman yangını esnasında neler yapılabileceğinin vurgulandığı haberlere yer vermek daha doğru bir yaklaşım olacaktır.

5. Sınıf sosyal bilgiler ders kitabında ekofobi ile ilişkilendirilen 14 görselden, *ilk 6 görselin* doğal afetlere yönelik olduğu ve sırasıyla aşırı kar yağışı, deprem, sel, çığ, heyelan ve orman yangını en korkutucu yönleriyle ele aldığı belirlenmiştir. 4. Sınıfta doğal afetler konusu daha dar kapsamlı ele alınmışken 5.sınıfta ise, bu afetlerden orman yangını ve aşırı kar yağışının da eklendiği görülmektedir. *Görsel 14, 15 ve 16'* da ise, yine sırasıyla hava ve su kirliliği, toprak kirliliği- erozyon, küresel ısınma olmak üzere beşeri kaynaklı afetlere yer verilmiştir. Doğal afetler dışında beşeri kaynaklı afetlere de yer veriliyor olması, çocuklara içerisinde yaşadıkları dünyanın ne kadar büyük bir tehdit altında olduğunu belirtme çabasıyla ilişkilendirilebilir. Ayrıca *Görsel 17, 18, 19, 20 ve 21* incelendiğinde, sırasıyla 17 Ağustos 1999 depremi, Mersin' de sel felaketi, Hakkâri' de çığ düşmesi, Rize' de heyelan ve son olarak Antalya' da orman yangınına yönelik basından haberlerin yer aldığı görülmektedir. Yaşanan doğal afetlerin basına yansıyan örneklerine yer verilmiş olmasını ilk 6 görseldeki doğal afetlerin ülkemizde bizzat görülebileceğinin kanıtları olarak öğrencilere sunulmak istenmesi şeklinde düşünülebilir. Görsellerde verilen afetlerin tamamının hep yıkım ve zarar odaklı olması, ekofobi oluşumu ile ilişkilendirilmiştir.

4. Tartışma ve Sonuç

Bu çalışmada, çevre konularının ele alındığı ve incelendiği 4. ve 5. sınıf sosyal bilgiler ders kitaplarında ekofobi kavramının yansıma düzeyini belirlemek hedeflenmiş olup, elde edilen bulgulardan hareketle birtakım sonuçlara ulaşılmıştır. Ulaşılan sonuçlara aşağıda yer verilmiştir:

4. sınıf sosyal bilgiler ders kitabındaki bulgulardan hareketle; doğal afetlerin yıkım odaklı ele alındığı ve bu kapsamda ekofobi ile ilişkilendirildiği sonucuna ulaşılmıştır. Doğal afetlerin ele alınması aşamasında, ilk olarak çocuğun doğayı sevip anlamasının amaçlanması gerekirken, aksine afetlerin meydana getirdikleri yıkımlar ön plana çıkarılarak konuların işlendiği belirlenmiştir. Konuların kitapta bu tarzda sunuluyor olması çocukların çevre hakkında daha fazla kaygılanmasına sebep olacak ve bu durum giderek ekofobik bir hale dönüşecektir. Böylelikle çocuğu da doğadan uzaklaştıracaktır. Tespit edilen sonucu destekler nitelikte olan Sobel' in (2019) çalışmasında, çocuklar yetiştirilirken özellikle erken yaşlarda doğa-insan ilişkisi üzerine olumsuz örneklerle maruz bırakıldıkları için çocukların doğa karşısında tedirgin davranışlar sergileyecekleri dile getirilmiştir. Bu davranışların ortaya çıkmamasına karşın da çocuklara doğayı sevdirmenin ve çocukların doğa ile bağ kurabilmelerinin gerekliliklerinden bahsedilmiştir. Orta çocukluk (7-11 yaş) evresi olarak da bilinen 4. sınıf düzeyindeki çocukların doğa ile bağ kurabilmesi için öncelikle yakın çevrelerini keşfetmeleri gerekli görülmüştür. Bu durumu açıklar nitelikte olan Karr (1990)'ın çalışmasında ise; çocukların doğayı sevebilmelerine yönelik olarak çevreyi koruyabilmek adına faaliyetler düzenleyip, gruplar oluşturmalarının da olumlu sonuçlar doğuracağından bahsedilmiştir. Bu sebeple doğayı sevdirmeden, doğanın yıkıcı etkilerine yer vermenin yanlış bir uygulama olacağı ortaya çıkmaktadır. 4. sınıf ders kitabında tespit edilen görsellerin tamamının ekofobi oluşumunda etkili olacağı düşünüldüğü için, işlenen müfredat programında yer alan konu ve içeriklerin ekofobi oluşmasında önemli bir yerinin olduğu söylenebilir.

5. sınıf sosyal bilgiler ders kitabına yönelik bulgudan hareketle: 4. sınıfa göre afetler konusu daha geniş kapsamlı olarak ele alınmıştır. Müfredatın afetler konusuna yoğunlaşması, tıpkı 4. sınıf aşamasında olduğu gibi yıkım ve zarar odaklı gerçekleştirilerek haberde yer alan örneklerle de desteklenmiştir. Bu durum, çocukları olumsuz etkileyecektir. Ulaşılan sonuca benzer olarak, Moore (1992) tarafından gerçekleştirilen çalışmada, müfredatta verilen çevre eğitiminin çocukları olumsuz etkilediği ve bunun sebebi olarak da hazırlanan ders programının yanlış tasarlandığı gösterilmiştir. Programlarla verilmek istenen, meydana gelen çevre sorunlarına yönelik bilinçli ve sorumlu bireyler yetiştirebilmektir. Bunun gerçekleştirilebilmesi için de çocukların öncelikle doğayı sevmelerine izin

verilmesi gerektiği vurgusu yapılmıştır (Sobel, 2019). Dolayısıyla 5. sınıf sosyal bilgiler ders kitabında yer verilen afetlerin tamamının en olumsuz yanlarıyla ele alınmasının yanında çevresel sorunların yıkıcı içeriklerini ele almış haber içeriklerine yer verilmiş olması, çocuklarda kaygı oranını artıracak böylelikle ekofobi duygusunun oluşumu noktasında bu tür olayların etkili olduğu sonucunu ortaya çıkaracaktır.

4. ve 5. sınıf öğrencilerinin yer aldığı yaş grubu, Sobel (2019)'in kitabında belirtmiş olduğu (7-11 yaş arası dönem) orta çocukluk dönemidir. Bu dönem için çevresel sorunlar, algılanması ve kontrol edilmesi zor olaylar olarak verilmemelidir. Çocukların içinde buldukları bu dönem çevresel sorunların sanki dünyanın sonu geliyormuş izlenimiyle çocuklara verilebileceği bir dönem değildir. Bu dönem çocukların doğayı keşfettiği, çocuk ile doğa arasında bağ kurulduğu bir dönemdir. Kitaplarda çevre sorunları ele alınırken daha çok bu bağ kurulmasına yardımcı olacak içeriğin oluşturulması gerekmektedir. Çocuk çevresel farkındalık oluşturmaya başladıkça sorunları araştırma ihtiyacını kendiliğinden hissedecek ve çevresi için faaliyetler düzenlemeye başlayacaktır. Ulaşılan sonuçlara paralel olarak Sobel (2019)' in çalışmasında 7-11 yaş grubunun yeryüzü ile bağ kurulan bir dönem olduğu bu açıdan çocukların yakın çevresini keşfetmelerinin öncelikli hedefleri olduğu ifade edilmiştir. Ayrıca çalışma sonuçlarıyla benzer şekilde Karr (1990)' in çalışmasında da 8-11 yaş grubundaki çocukların çevreyi korumak amacıyla bir grup kurduklarına ve faaliyetlerine ise öncelikle kasabalarından başladıklarına değinilmiştir. Bu aşamada, çocukların çevresel sorunlar için neler yapılacağı konusunda bilgilendirilerek etkinlikler içerisinde dahil edilmesi, çevresel farkındalıklarını arttıracak, doğa ile bağ kurmalarına da yardımcı olacaktır. Sosyal bilgiler ders kitaplarında çevresel sorunların ele alınması esnasında bu duruma dikkat edilmemiş yaş grubu gözetilmeyerek bu sorunların en olumsuz yanlarına dikkat çekecek bir anlatım sergilenmiştir. Ekofobiye sebebiyet vermemek ve çocuklarımızı doğayla barışık yaşamalarına yardımcı olabilmek amacıyla çocukların yaş grubunu dikkate almak ve bu kapsamda içerik oluşturmak önem taşımaktadır.

Kısaca, yapılan çalışmada ortaokul 4. ve 5. sınıf sosyal bilgiler ders kitapları incelenmiş; ders kitaplarının ekofobiyi geliştirecek nitelikte düzenlendiği ortaya çıkarılmıştır. Çalışma sonuçları ile benzer özellik gösteren bir başka çalışmaya yer vermek, durumun önemi üzerine dikkatleri çekmekte etkili olacaktır. Bu bağlamda ortaöğretim 12. sınıf coğrafya ders kitabının ekofobiye yönelik incelendiği Kocalar (2015)'in makale çalışmasında da ders kitabında bulunan etkinlik, haber köşesi, okuma metni gibi bölümlerde ekofobi duygusunu ortaya çıkaracak ders işlenişinin olduğu gözlenmiştir. Çalışmalar ışığında, çevre eğitimi için önemli bir yere sahip olan ekofobi kavramının, bilinçli olmasa da yanlış eğitim uygulamalarıyla çocuklara kazandırıldığı ortaya çıkarılmıştır. Bu anlamda yapılan çalışma ekofobiye yönelik bilincin kazandırılması aşamasında önemli bir noktada bulunmakta ve bu çalışmanın alana katkı sunması beklenmektedir.

5. Öneriler

Aşağıda çalışma sonuçlarına ve ileride yapılacak çalışmalara yönelik ortaya çıkan önerilere yer verilmiştir.

- Sosyal bilgiler ders kitaplarında çevresel sorunların yıkıcı taraflarını yansıtmak yerine bu sorunlar için neler yapılabileceği konusuna ağırlık verilebilir. Bu kapsamda çocukları sürece dahil eden etkinlikler tasarlanabilir.
- Ders kitaplarında yer verilen görsellere ve açıklamalara ait içerikler, çevre sorunlarına yönelik farkındalıklar ve alınması gereken önlemler doğrultusunda hazırlanabilir.
- Çocukların doğayı tanıyıp sevebilmelerine katkıda bulunmak amacıyla doğa ile iç içe olabilecekleri etkinliklere yer verilebilir.
- Ders kitaplarında yer alan doğal kaynaklı çevresel sorunlar için özellikle önlem alma yolları belirtilebilir. Bu durum çocukların doğayı koruma içgüdüsünün ortaya çıkmasında etkili olabilir.
- Ders kitaplarında yer alan beşeri kaynaklı çevresel sorunlar için çocukların çevreye yönelik duyarlılık kazanacakları çalışma ve etkinlikler yapılabilir, çevre eğitimi açısından çocuklar desteklenebilir.

- Çevresel sorunlar, çocukların yaş grupları dikkate alınarak hazırlanabilir.
- Ekofobi kavramı öğrenciler bazında da değerlendirilerek, bu kavrama yönelik öğrencilerin görüşlerini içeren çalışmalar yapılabilir.
- Öğretmen ve öğretmen adaylarının ekofobiye yönelik görüşlerinin ele alındığı çalışmalar yapılabilir.
- Yeni bir kavram olan ekofobi, farklı branşlar üzerinde de incelenerek eğitimde yenilikçi çalışmalar yapılabilir.

Kaynakça

- Akçay, S., & Pekel, F. O. (2017). Öğretmen adaylarının çevre bilinci ve çevresel duyarlılıklarının çeşitli değişkenler açısından incelenmesi. *İlköğretim Online*, 16(3), 1174-1184. <https://doi.org/10.17051/ilkonline.2017.330249>
- Akıllı, M., & Genç, M. (2015). Ortaokul öğrencilerinin çevre okuryazarlığı alt boyutlarının çeşitli değişkenler açısından incelenmesi. *Sakarya University Journal of Education*, 5(2), 81-97. Erişim Adresi: <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/192349>
- Aksoy, B., & Karatekin, K. (2011). Farklı programlardaki lisans öğrencilerinin çevreye yönelik duyuşsal eğilimleri. *Türkiye Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 153(153). Erişim Adresi: <https://dergipark.org.tr/tr/pub/tsadergisi/issue/21488/230332>
- Aslan, S., & Bulut, B. (2021). 6. Sınıf Sosyal Bilgiler Dersinde Etkinlik Temelli Öğretimin Kullanılmasının vücutta Çevresel Okuryazarlık Düzeylerine Etkisi. *Türk Eğitim Araştırmaları Dergisi*, 8(1), 85-108. Erişim Adresi: <https://dergipark.org.tr/en/pub/turkjes/issue/60520/734784>
- Atasoy, E. (2006). *Çevre için eğitim. Çocuk-doğa etkileşimi*. Ankara: Ezgi Yayınevi.
- Avrupa Birliği (2023). Avrupa Birliği'nin çevre ve iklim değişikliği politikası. Erişim adresi: https://www.ab.gov.tr/fasil-27-cevre_92.html
- Bahar, M., Erdaş, E., & Özel, R. (2013). İlköğretim hayat bilgisi programında çevre eğitimi. *Abant İzzet Baysal Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 13(2), 1-25. Erişim Adresi: https://www.researchgate.net/publication/286620250_Ilkogretim_Hayat_Bilgisi_Programinda_Cevr_Egitimi
- Balkan Kıyıcı, F., Yiğit, E. A., & Darçın, E. S. (2014). Doğa eğitimi ile öğretmen adaylarının çevre okuryazarlık düzeylerindeki değişimin ve görüşlerinin incelenmesi. *Trakya Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 4(1), 17-27. Erişim Adresi: <https://dergipark.org.tr/tr/pub/trkefd/issue/21473/230150>
- Benzer, E., & Şahin, F. (2013). Fen bilgisi öğretmen adaylarının çevre okuryazarlığının proje tabanlı öğrenme süresince örnek olaylarla değerlendirilmesi. *Marmara Üniversitesi Atatürk Eğitim Fakültesi Eğitim Bilimleri Dergisi*, 35(35), 55-83. Erişim Adresi: <https://dergipark.org.tr/tr/pub/maruaebd/issue/375/2214>
- Bulut, E., & Çavuldur, L. (2017). Geri dönüşümlü kağıt hamurunun yaratım malzemesi olarak görsel sanatlar eğitiminde kullanımının öğrencilerde kağıdın geri dönüşümü hakkında bilgi ve alışkanlık kazanımına yönelik etkileri. *Uluslararası Afro-Avrasya Araştırmaları Dergisi*, 2(4), 187-209. Erişim Adresi: <https://dergipark.org.tr/en/pub/ijar/issue/33037/367415>
- Büken, R., & Katılmış, A. (2022). Sosyal bilgiler öğretmenlerinin çevre okuryazarlığı becerisine ilişkin görüşleri. *International Journal of Geography and Geography Education*, (47), 115-134. <https://doi.org/10.32003/igge.1123657>
- Can, D., Üner, S., & Akkuş, H. (2016). Ortaöğretim öğrencilerinin çevre okuryazarlıklarının belirlenmesi. *Ondokuz Mayıs Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 35(2), 23-35. Erişim Adresi: <https://dergipark.org.tr/tr/pub/omuefd/issue/26853/282415>

- Demirtaş, N., Akbulut, M. C., & Özşen, Z. S. (2018). Üniversite öğrencilerinin çevre okuryazarlığı üzerine bir araştırma: Beypazarı Meslek Yüksekokulu örneği. *Journal of Anatolian Environmental and Animal Sciences*, 3(1), 27-33. <https://doi.org/10.35229/jaes.392248>
- Dere, İ., & Çınıkaya, C. (2023). Tiflis Bildirgesi ve BM 2030 sürdürülebilir kalkınma amaçlarının çevre eğitimi ve iklim değişikliği dersi öğretim programına yansımaları. *Ordu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Sosyal Bilimler Araştırmaları Dergisi*, 13(1), 1343-1366. <https://doi.org/10.48146/odusobiad.1218188>
- Eker Çelebi, M., & Taşkın Ekici, F. (2021). Fen eğitimindeki çevre eğitimi yaklaşımı ve ekofobi. *Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi 7. Ulusal Kimya Eğitimi Kongresi 24-26 Eylül içinde* (s. 35). Nevşehir: Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi.
- Estok, S. (2021). *Ekofobi hipotezi* (M. Sibel Dinçel, Çev.). Nevşehir: KÜN Yayınları.
- Fettahlıoğlu, P. (2018). Algılanan çevresel sorunların çevre okuryazarlık düzeyine göre analizi. *Mersin Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 14(1), 404-425. <https://doi.org/10.17860/mersinefd.400607>
- Gürbüz, H., & Kışoğlu, M. (2017). Biyoloji Öğretmeni adaylarının çevre okuryazarlığını artırmaya yönelik öğrenci merkezli etkinlikler hakkındaki düşünceleri. *Erzincan Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 19(2), 74-90. <https://doi.org/10.17556/erziefd.312300>
- Karahan, G. (2009). *Hemşirelik öğrencilerinin ekosentrik, antroposentrik ve çevreye yönelik antipatik tutumları* (Yüksek Lisans Tezi). YÖK Tez Merkezi veri tabanından erişildi (Tez No: 304440).
- Karr, P. (1990). The cake crusade. *Sanctuary: The Journal of the Massachusetts Audubon*.
- Kaşot, N. (2014). *Ekofobi*. Erişim Adresi: <http://www.kibrispostasi.com/index.php/cat/1/col/221/art/23509>
- Kayalı, H. (2018). Din kültürü ve ahlak bilgisi öğretmen adaylarının çevre okuryazarlığı üzerine bir araştırma. *Marmara Coğrafya Dergisi*, (37), 63-69. <https://doi.org/10.14781/mcd.386113>
- Kıral, B. (2020). Nitel bir veri analizi yöntemi olarak doküman analizi. *Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 15, 170-189. Erişim Adresi: <https://dergipark.org.tr/tr/pub/susbid/issue/54983/727462>
- Kocalar, A. O., & Balcı, A. (2013). Coğrafya öğretmen adaylarının çevre okuryazarlık düzeyleri. *International Journal Social Science Research*, 2(2), 15-49. Erişim Adresi: <https://dergipark.org.tr/tr/pub/ijsresearch/issue/32875/365283>
- Kocalar, A. O. (2015, Mayıs). *Ekoloji eğitiminde yeni sorun: Ekofobi*. Coğrafyacılar Derneği Uluslararası Kongresi. Gazi Üniversitesi, Ankara.
- Koç, H., & Karatekin, K. (2013). Coğrafya öğretmen adaylarının çevre okuryazarlık düzeylerinin çeşitli değişkenler açısından incelenmesi. *Marmara Coğrafya Dergisi*, (28), 139-174. Erişim Adresi: <https://dergipark.org.tr/tr/pub/marucog/issue/475/3928>.
- Moore, S. (1992). *What's important. Unpublished paper in the author's collect on*. Keene, NH: Antioch New England Graduate School.
- Roth, C. E. (1992). *Environmental literacy: Its roots, evolution and directions in the 1990s*. Columbus, OH: ERIC Clearinghouse for Science, Mathematics, and Environmental Education.
- Sesigür, A., & Edeer, Ş. (2021). Doğal çevrede yer temelli görsel sanat öğretimi. *Pegem Eğitim ve Öğretim Dergisi*, 11(1), 97-134. <https://doi.org/10.14527/PEGEGOG.2021.003>
- Sobel, D. (2019). *Ekofobiyi aşmak doğa eğitiminde kalbin yeri* (Çev. İ. Urkun Kelso). İstanbul: Yeni İnsan Yayınevi.

- Sontay, G., Gökdere, M., & Usta, E. (2014). Üstün yetenekli öğrencilerle akranlarının çevresel davranışlarının karşılaştırmalı incelenmesi. *Türk Üstün Zekâ ve Eğitim Dergisi*, 4(2), 90-106. Erişim Adresi: <https://dergipark.org.tr/tr/pub/ofed/issue/39545/439197>
- Spinola, H. (2015). Environmental literacy comparison between students taught in Eco-schools and ordinary schools in the Madeira Island region of Portugal. *Science Education International*, 26(3), 392-413. Erişim Adresi: <https://digituma.uma.pt/handle/10400.13/1361>
- Temiz, Z., & Karaarslan Semiz, G. (2019). En iyi öğretmenim doğa: Okul öncesinde doğa temelli eğitim uygulamaları projesi kapsamında hazırlanan öğretmen etkinlikleri. *İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi*, 8(1), 314-331. <https://doi.org/10.15869/itobiad.488735>
- Ulu Kalın, Ö. (2018). Ortaokul öğrencilerinin çevre okuryazarlık düzeylerinin belirlenmesi (Artvin il örneği). *Avrasya Uluslararası Araştırmalar Dergisi*, 6(13), 155-170. <https://doi.org/10.33692/avrasyad.510012>.
- Yıldırım, A., & Şimşek, H. (2018). *Sosyal bilimlerde nitel araştırma yöntemleri* (11. Baskı). Ankara: Seçkin Yayıncılık.